

**DE RELATIONELE MARKT ANNO 2000.
EEN EXPLORATIE VAN WAARDEORIËNTATIES
EN VORMGEVING**

Ann Van den Troost (1)

1. INLEIDING

Het einde van een eeuw vormt altijd een soort breukvlak waarbij vaak sprake is van een zeker doemdenken. Ook aan de vooravond van de 21ste eeuw zijn allerhande tradities zwaar onder vuur komen te liggen. De religie, als traditionele belichaming van waarden en normen, is ontroond en de onderhuidse basisopvattingen over partnerschap zijn aan veranderingen onderhevig. Volgens Inglehart (1977) is er zelfs sprake van een 'stille revolutie' waarin burgerlijke of materialistische waarden meer en meer plaatsmaken voor postmaterialistische oriëntaties. De aandacht is hierbij vooral gericht op de individuele zelfontplooiing, inspraak en autonomie. De veranderingen in normen en waarden die zich hebben voorgedaan (culturele pluralisering) zijn een correlaat van de structurele differentiëring van de ruimere samenleving. Door deze differentiatie kwam het hemels baldakijn van het overkoepelend waardesysteem onder druk te staan (Berger, 1967) en gingen, ondanks hun onderlinge afhankelijkheid, verschillende systemen (het economisch, religieus, politiek, wetenschappelijk), waaronder ook het gezinssysteem, een eigen culturele wereld vormen. Dit proces van gezinsindividualisering is sociologisch gezien het meest kenmerkende en typische voor de modern-westerse ontwikkeling van het gezin in relatie met haar ruimer sociaal-cultureel milieu (Kooy, 1967: 155). Hiermee samenhangend ontstonden nieuwe verwachtingen en idealen omtrent het gezinsleven die resulteerden in nieuw demografisch gedrag. Omgekeerd wortelt het verander(en)d gedrag in een verschuiving van het relationele waardesysteem. Het hele proces mondt uit in emancipatie en bevrijding maar evenzeer in onduidelijkheid en onzekerheid. Voor man en vrouw wordt het immers moeilijker om individuele wensen en verlangens op elkaar af

te stemmen. Als gevolg hiervan zijn relaties meer en meer een voorwaardelijk in plaats van een onverbreekelijk verband geworden. Sommigen benoemen deze gezinscultuur, in tegenstelling tot het moderne gezin van de jaren vijftig, als postmodern (Shorter, 1975).

De structurele en culturele ommekeer (van het gezinsleven) krijgt binnen diverse groeperingen en individuen in de samenleving een verschillend gelaat. Elke (sub)groep heeft als het ware zijn eigen gedrags- en waardecocktail. Dé waarden van dé jongeren of dé waarden van dé hoogopgeleiden bestaan niet. Er is sprake van een grote differentiatie binnen elke categorie en van een toenemend pluralisme bij allen (Kerkhofs, 1998: 17).

In dit artikel staat de vraag centraal hoe twee generaties Belgen verschillende aspecten van het gezinsleven waarderen. Meer concreet gaat de aandacht uit naar de aspecten die men belangrijk vindt in een partnerrelatie en naar de feitelijke relatievormgeving. Er wordt nagegaan in hoeverre deze opvattingen en het gedrag in verband kunnen worden gebracht met sociaal-demografische achtergrondskennmerken zoals leeftijd, opleiding, sekse, regio en socio-culturele status. Vooraleer het onderzoek en de resultaten worden gepresenteerd, wordt eerst een schets gemaakt van de veranderende (demografische) context die hand in hand gaat met de gewijzigde waarden en opvattingen.

2. HET GEWIJZIGD SOCIO-DEMOGRAFISCH LANDSCHAP

In het midden van de 20ste eeuw wijzen demografische indicatoren in de richting van een 'traditionele' levensloop: bijna iedereen huwde jong, had spoedig meerdere kinderen en bewandelde een levenspad dat weinig experimenteerruimte liet. Het Parsoniaanse ideaaltypische construct van het kerngezin was zowel een model als een type (Matthijs & Van den Troost, 1998). Sinds de jaren zestig is hierin heel wat verandering gekomen. Traditionele basisopvattingen over huwelijk, gezin, opvoeding en seksualiteit erodeerden. Dit uitte zich eerst in een daling van de vruchtbaarheid en later ook in de toename van het aandeel buitenechtelijke geboorten. De klassieke verving van huwelijk, seksualiteit en voortplanting werd losgeweekt en de huwelijkssluiting vormde niet langer een evident overgangsmechanisme van het gezin van oriëntatie naar het gezin van procreatie. Dit resulteerde onder meer in een dalende huwelijks- en hertrouwintensiteit, een toenemende echtscheidingskans en een toename van de pluriformiteit van leefvormen, zoals het ongehuwd samenwonen en het alleenwonen. De aanloop, het verloop en de afloop van relaties kenden met andere woorden een ware metamorfose (Matthijs & Van den Troost, 1998).

Deze externe veranderingen in de persoonlijke levenssfeer worden ook verbonden met een interne structuurverandering. Het moderne gezin tendert naar egalitarisme in verhoudingen tussen gezinsleden en de gezinscultuur gaat zich in toenemende mate kenmerken door een nadruk op de individuele zelfontplooiing van haar leden. De

aandacht voor de realisatie van persoonlijke doelen en wensen leidt tot een toegenomen zelfstandigheid en onafhankelijkheid van partners binnen gezinnen. Dit komt onder andere tot uiting in verander(en)de genderposities. Vrouwen combineren buitenshuisarbeid met het moederschap en de zogenaamde 'afstandsvader' is niet langer onomstreden (van den Elzen, 1996).

In hun partnerrelatie streven individuen kwaliteit na waarbij autonomie, intimiteit, respect en wederzijds vertrouwen centraal staan. Vanzelfsprekende en gedeelde normen fungeren niet langer als gids, maar worden in toenemende mate via interactie en overleg vastgelegd en steeds opnieuw ge(her)definieerd. De Swaan (1979) duidt dit proces als een overgang van een bevels- naar een onderhandelingshuishouding, van formeel naar informeel overleg. Het gaat hier om een detraditionalisering van de leefwereld en een toegenomen individuele beslissingsvrijheid (Laermans, 1993; Halman, 1991). In de literatuur worden deze processen ook wel geduid met termen zoals individualisering, informalisering of privatisering. Vrij abstracte begrippen die allen één gemeenschappelijke deler hebben en wel het verdwijnen van de primaire culturele 'blokkades' en sociale 'stutten'. Omwille hiervan zijn partnerrelaties vandaag minder snel 'gemaakt', meer onvoorspelbaar en minder stabiel.

Hoe de rol en de betekenis van gezin en huwelijk zullen evolueren, moet de toekomst uitwijzen. Wel zijn er indicatoren voor een hernieuwde belangstelling (zie Europese waardeonderzoeken en NEGOTIV), zij het dan onder een andere vorm dan een halve eeuw geleden. Verschillende auteurs verwijzen naar deze gedaanteverwisseling van het huwelijk met begrippen als het 'open huwelijk', het 'vrijzwevende paar' of het 'kameeraadschappelijk huwelijk' (Shorter, 1975; Van der Avort, 1987). De vanzelfsprekendheid van het gezin lijkt verdwenen maar de meesten kiezen er nog wel voor (Halman, 1991: 245).

3. THEORETISCHE VERKLARINGEN

Hoe moet het gewijzigd demografisch en relationeel script worden geïnterpreteerd? In wat volgt wordt dieper ingegaan op drie verklaringen: 1) de Easterlinhypothese, 2) de theorie van Guttentag en Secord en 3) de sociale veranderingstheorie. De eerste twee invalshoeken leggen de nadruk op economische en structurele factoren terwijl de laatste het culturele aspect benadrukt.

Binnen de economische traditie en meer concreet binnen de 'new home economics' benadering, worden waarde- en gedragsveranderingen als een product van micro-economische nutscalculatie gezien. De vruchtbaarheid zou volgens deze visie gedaald zijn omwille van de toegenomen arbeidsparticipatie en inkomen van vrouwen en de hiermee onrechtstreeks gepaard gaande toegenomen kost van kinderen. Huwelijk en moederschap zouden bijgevolg niet langer de ultieme zingevers voor vrouwen zijn. In dit verband is de Easterlinhypothese interessant. Centraal in Easterlins (1976, 1978) theorie is het relatief inkomen dat de verhouding weergeeft van het potentieel

inkomen van een koppel ten opzichte van hun materiële aspiraties. Het potentieel inkomen verwijst naar de jobmogelijkheden, het inkomen enzovoort. De materiële aspiraties zijn afhankelijk van de eigen ervaringen als kind. Het relatief inkomen verwijst dus in se naar de economische toekomstperspectieven van een koppel. Dit inkomen wordt in belangrijke mate bepaald door de relatieve omvang van de geboortecohorten. Individuen geboren in een tijdsgewricht met een lage geboorteratio vormen ook later op de arbeidsmarkt een klein aanbod. De hiermee gepaard gaande economische vooruitzichten - hoge lonen, veel jobmogelijkheden en promotiekansen - hebben een gunstige invloed op hun relatief inkomen. Het omgekeerde doet zich voor bij grote cohorten.

Easterlin stelt vast dat - ondanks de stijging van het absolute reëel inkomen - het relatieve inkomen systematisch is gedaald sinds het einde van de jaren vijftig. Precies het moment dat de fertiliteit is begonnen te dalen. De curves van de totale fertiliteitsratio en die van het relatieve inkomen vallen in de V.S. voor de periode 1940-1978 dan ook mooi samen. Bijgevolg, wanneer het economisch toekomstperspectief gunstig is, zal er meer en sneller worden getrouwd en zullen er meer kinderen worden geboren. De babyboom tijdens het midden van de eeuw getuigt hiervan. Zij waren het gevolg van een kleine generatie die in tijden van economische bloei zich gemakkelijk op de arbeidsmarkt kon inschakelen. Voor de omvangrijke babyboomgeneratie zelf was de concurrentie op de arbeidsmarkt veel groter, met als gevolg huwelijksuitstel en een negatieve druk op de vruchtbaarheid.

Het behoren tot een grote of kleine geboortecohorte kleurt ook af op de gezinscultuur. Koppels uit een omvangrijke cohorte zullen minder makkelijk de van hen verwachte sociale rollen vervullen. Aangezien zij meer economische druk ervaren, zullen vrouwen uit deze cohorten zich meer genoodzaakt voelen om buitenshuis te gaan werken waardoor traditionele gezinswaarden meer onder vuur komen te liggen (Espenshade, 1985: 230). Of om het wat geabstraheerd uit te drukken: hoe groter de cohorte waartoe men behoort, hoe minder conservatief.

Een andere en meer sociologische verklaring voor de kwantitatieve en kwalitatieve ontwikkelingen inzake gezin, is afkomstig van Guttentag en Secord (1983). Zij vertrekken van de idee dat een discrepantie tussen het beschikbaar aantal ongehuwde mannen en vrouwen op huwbare leeftijd, een effect heeft op de dyadische macht van de seksen in interpersoonlijke relaties. Wanneer er een overschot aan vrouwen bestaat, ontstaat er een gunstige ruilrelatie voor de man. Aangezien er meer vrouwen zijn waartussen hij kan kiezen, wordt ook zijn onderhandelingsmacht groter. Dit zou tot gevolg hebben dat huwelijk en gezin lager gewaardeerd worden en dat het engagement in man-vrouwrelaties verzwakt (Espenshade, 1985: 232). Er zal minder nadruk worden gelegd op liefde, trouw en exclusiviteit in de relatie. Vrouwen zullen onder deze omstandigheden de genderrollen herdefiniëren en streven naar onafhankelijkheid. Het omgekeerde doet zich voor bij een overschot aan mannen. Vrouwen worden nu schaarse en hooggewaardeerde producten (Matthijs, 1986, 1998). Hun economische zelfstandigheid wordt afgeremd en de man wordt de voornaamste kostwinner. Er ontstaat met andere woorden een gesegregeerde verdeling van instrumentele en expressieve rollen. De samenleving legt een sterke culturele nadruk op

het engagement van de man in de partnerrelatie. Men huwt meer en snel, de vruchtbaarheid is hoog en echtscheiding is een zeldzaamheid.

De evolutie van het geboortecijfer speelt een belangrijke rol in de verhouding van mannen en vrouwen. De naoorlogse babyboom zorgde een generatie later voor een tekort aan beschikbare en huwbare mannen. Het is immers een gekend gegeven dat mannen de neiging hebben te huwen met een vrouw die gemiddeld twee jaar jonger is. Concreet betekent dit dat vrouwen geboren in 1947 - dit is twee jaar na de start van de toename van het geboortecijfer - over een kleiner aanbod mannen beschikten (Matthijs, 1998). Gevolg: spanning op de huwelijksmarkt aangezien een deel van de jonge vrouwen geen man van de 'geschikte' leeftijd vindt. Deze spanning heeft een veranderingsproces ingeleid waardoor het gezinsleven vanaf het einde van de jaren zestig een deel van zijn aantrekkelijkheid heeft verloren.

Anderen verbinden de demografische gebeurtenissen met moderniseringsprocessen. Omwille van fundamentele veranderingen in het economisch systeem zou het gezin een proces van functieverlies doormaken. Deze (sociale) veranderingen hebben onder andere betrekking op de erosie van de traditionele en religieuze autoriteit, de groei van het individualisme, urbanisatie, massaonderwijs en de emancipatie van de vrouw (Espenshade, 1985). Andere maatschappelijke instituties zouden in dit veranderingsproces systematisch de economische, religieuze en educatieve functie van het gezin hebben overgenomen. Desalniettemin 'overleeft' het gezin, zij het dan in een gewijzigde vorm. Haar *raison d'être* bestaat vandaag nog vooral uit de reproductieve en emotionele functie.

De gezinsontwikkelingen worden in dit moderniseringsperspectief geplaatst binnen een 'nieuw' waardepatroon. Centraal hierbij staat het begrip individualisatie. Hiermee wordt verwezen naar een toegenomen autonomie van individuen om hun eigen normen, waarden en leefstijlen te kiezen, waarbij de invloed van traditionele instituties afneemt (Halman, 1991). Vooral het seculariseringsproces heeft hiertoe bijgedragen. Ook Easterlin erkent dit gegeven. Het toenemend aantal echtscheidingen sinds de jaren zestig schrijft hij toe aan de verminderde greep van de religie op het gezinsfunctioneren waarbij hij de omvang van generaties slechts als een supplementair effect ziet. Van een meer recente datum dan het seculariseringsproces is de opkomst van het postmaterialistisch waardesysteem (Inglehart, 1977). De verschuiving naar meer 'postmaterialisme' zou een uiting zijn van een Maslowiaanse evolutie waarbij groeiende welvaart aanleiding geeft tot het accentueren van zelfontplooiing en individuele autonomie. Bekommernissen rond 'hebben' worden als het ware vervangen door bekommernissen rond 'zijn' (Lesthaeghe, 1987a: 24).

In se stoelen echter zowel de economische als de culturele verklaringen op een toegenomen welvaart waarbij nutscalculatie complementair is aan de behoefteverschuiving. Beide invalshoeken dienen echter in beschouwing te worden genomen om de veranderingen op het demografisch toneel ten gronde te kaderen (Lesthaeghe & Surkyn, 1988).

4. DIFFERENTIATIE IN GEZINSORIËNTATIES : DE HYPOTHESEN

Door de structurele en culturele differentiatie van de samenleving is de traditionele burgerlijke gezinsethos op lossere schroeven komen te staan. De bedoeling van deze studie is opvattingen over het huwelijk, en meer bepaald de elementen die belangrijk worden geacht voor een succesvolle relatie, te inventariseren. Deze waardering is geen louter individuele aangelegenheid, maar is tevens sociaal gedetermineerd. Elke samenleving stuurt in meerdere of mindere mate de partnerkeuze en definieert wat 'aanvaardbare' leefvormen zijn. Een klassieke vorm hiervan is de binnen de traditionele gezinsethos sterk benadrukte homogamienorm. Deze vereist dat individuen trouwen binnen hun eigen etnische, sociale, religieuze en/of leeftijdsgroep. De homogamienorm wordt ook verbonden met een hogere huwelijkssatisfactie. Grote verschillen wat betreft de religieuze overtuiging of de sociale achtergrond van partners gaan gepaard met verschillende opvattingen, waarden en levensstijlen. Dit verhoogt op zijn beurt de kans op spanningen en minder gelukkige partnerrelaties. Uit de nationale waardeonderzoeken van '81 en '90 is echter gebleken dat homogamie en conventionele waarden zoals een seksespecifieke rolverdeling steeds meer omstreden zijn, terwijl zelfontplooiing, intimiteit en andere expressieve waarden op de voorgrond treden. Op de vraag welke aspecten belangrijk zijn voor een geslaagde relatie, beschouwt de Belg drie kenmerken als essentieel, en wel 'echtelijke trouw', 'wederzijds respect en waardering' en 'begrip en verdraagzaamheid'. Deze affectieve of kwalitatieve aspecten worden tussen '81 en '90 sterker geaccentueerd in het relationeel discours. Aspecten die verwijzen naar een homogame relatieoriëntatie, zoals eenzelfde sociale afkomst of eenzelfde godsdienstige overtuiging, worden als minder belangrijk ervaren en boeten op tien jaar tijd zelfs verder aan belang in (Kerkhofs e.a., 1992). Op basis van de socialeveranderingstheorie zouden we inderdaad kunnen veronderstellen dat het belang van homogamie voor een succesvolle relatie afneemt. Het gedrag en de opvattingen van het individu worden in mindere mate gedetermineerd door traditioneel voorgegeven modellen. In plaats van de meer structurele componenten van de partnerrelatie, treden postmaterialistische waarden op de voorgrond. We verwachten derhalve dat *waarden die de kwaliteit van de huwelijksrelatie benadrukken, belangrijker worden geacht dan waarden die verwijzen naar socioculturele achtergronden (hypothese 1)* (Halman, 1991: 197; Kerkhofs e.a., 1992).

Maar niet iedereen deelt dezelfde waarden en opvattingen. Naargelang van hun specifieke kenmerken hanteren individuen en groepen verschillende waardeschalen. Uit het Europees waardeonderzoek blijkt dat zowel voor de *drie belangrijkste succesfactoren* van een relatie als voor het hebben van kinderen de geslachtsverschillen groter zijn dan de leeftijdsverschillen voor elk geslacht afzonderlijk. *Vrouwen beklemtonen deze aspecten sterker dan hun mannelijke cohortegenoten (hypothese 2)* (Lesthaeghe & Moors, 1992: 37). Of men dus jong of oud is, speelt minder een rol. Echter, verder bouwend op de theorie van Guttentag en Secord zouden we verwachten dat de vrouwen van de naoorlogse babyboomgeneratie minder belang hechten aan een homogame relationele oriëntatie dan de vrouwen uit de babybustgeneratie. De naoorlogse generatie vrouwen werd immers op huwbare leeftijd geconfronteerd met een mannen tekort. Precies daarom gingen zij streven naar meer zelfstandigheid en werd een basis

gelegd voor het verlaten van het traditionele verwachtingspatroon. Meer nog, volgens Guttentag en Secord zou dit leiden tot het minder benadrukken van liefde, trouw en exclusiviteit in de relatie (Matthijs, 1998). Vrouwen zullen onder deze omstandigheden de genderrollen herdefiniëren en streven naar onafhankelijkheid. Voor de generatie na 1965 verwachten we precies het omgekeerde. Ook de Easterlinhypothese wijst in dezelfde richting. Zowel mannen als vrouwen behorend tot een grote cohorte (babyboomgeneratie) zouden het moeilijker hebben om de verwachte sociale rollen te vervullen en om in een traditioneel cultureel keurslijf te lopen. Uit de waardeonderzoeken blijkt inderdaad een leeftijdsdifferentiatie op te treden bij de homogame relatie-items maar niet in de verwachte richting. *'Eenzelfde sociale achtergrond', 'het delen van dezelfde godsdienstige en politieke overtuiging' en een 'gemeenschappelijke smaak en interesse' worden sterker geaccentueerd naarmate de leeftijd toeneemt (hypothese 3)* (Kerkhofs e.a., 1992: 36-37, Lesthaeghe e.a., 1992: 36). Bovendien blijft dit leeftijdsprofiel constant tussen '81 en '90. Dit zou kunnen wijzen op een cohorte-effect en dus op langere termijn op een dalend belang van (culturele) homogamie voor een gelukkig huwelijk. Op basis van deze gegevens wordt eerder de socialeveranderingstheorie bevestigd. Het leeftijdseffect heeft te maken met de verschillende socialisatiecontext. Oudere respondenten groeiden op in een samenleving waar de impact van de door traditionele instituties (de Kerk) gepropageerde gezinsopvattingen nog zeer groot was en zelfs vanzelfsprekend. Jongeren daarentegen zijn gesocialiseerd in een context waar vooral een op zelfontplooiing gerichte oriëntatie werd benadrukt (van den Elzen, 1996).

De socialeveranderingstheorie biedt bovendien een verklaring voor de verschillen in opleidingsniveau. Aangezien in het postmaterialistisch waardesysteem de nadruk ligt op sociale en persoonlijke groei, kunnen we verwachten dat *hoger opgeleiden in vergelijking met lager opgeleiden de kwalitatieve aspecten belangrijker vinden voor een geslaagde partnerrelatie (hypothese 4)*. Deze veronderstelling wordt in de waardeonderzoeken bevestigd. Het omgekeerde verwachten we voor de homogame aspecten. Hoe hoger men opgeleid is, hoe minder belangrijk men de homogamedimensie vindt.

Dezelfde redenering geldt ook voor niet-kerkelijken. Vooral bij meer ethische items zoals 'echtelijke trouw', 'het hebben van kinderen' en 'het delen van een zelfde godsdienstige overtuiging' brengt de mispraktijk een differentiatie teweeg. Individuen met een regelmatige mispraktijk hechten hier meer belang aan. Dit is niet verwonderlijk aangezien hun waardesysteem mede vorm krijgt vanuit een traditionele religieuze zingeving. Derhalve verwachten wij dat *individuen met een regelmatige mispraktijk de waarden die verwijzen naar homogamie in de huwelijksrelatie belangrijker vinden dan niet praktiserenden (hypothese 5)* (Lesthaeghe & Moors, 1992: 36).

Naast sekse, leeftijd, religie en opleiding, beïnvloedt ook de feitelijke leefsituatie de relationele oriëntatie van individuen. *Samenwonenden hechten in vergelijking met gehuwden meer belang aan de kwaliteit van de relatie en leggen dus meer nadruk op respect, begrip en verdraagzaamheid (hypothese 6)*. Ook een 'bevredigende seksuele relatie' wordt door hen belangrijker geacht. Homogame relatiefactoren en het 'hebben van kinderen' daarentegen zijn minder essentieel. Dit alles blijkt opnieuw uit de waardeonderzoeken.

Op basis van de Easterlinhypothese zouden we met enige voorzichtigheid kunnen vermoeden dat de financiële satisfactie van individuen leidt tot het opnemen van verwachte sociale rollen en dus een meer traditionele gezinsoriëntatie. Bijgevolg verwachten we dat *hoe minder tevreden men is met zijn financiële toestand, hoe minder belang men hecht aan homogamie voor een succesvolle partnerrelatie (hypothese 7)*.

Tot slot wordt in dit onderzoek nagegaan in welke mate de Vlaamse en Waalse respondenten van elkaar verschillen. Op basis van de socialeveranderingstheorie kunnen we verwachten dat *Waalse individuen minder dan Vlaamse de homogame relatiedimensie accentueren (hypothese 8)*. De reden dient gezocht te worden in het feit dat enerzijds de industrialisatie en de hiermee gepaard gaande secularisatie vroeger zijn intrede deed in de Waalse regio en anderzijds Vlaanderen een sterker katholiek karakter heeft dan Wallonië. Wellicht zullen waarden die aansluiten bij een meer traditioneel construct van de partnerrelatie in Wallonië minder sterk worden beklemtoond.

5. HET ONDERZOEK

Het voorliggend onderzoek heeft twee objectieven. Ten eerste staat de vraag centraal (a) in welke mate verschillende relatieaspecten belangrijk worden gevonden voor een succesvolle relatie en (b) welke determinerende factoren hierbij een rol spelen. Ten tweede wordt nagegaan hoe koppels hun relatie feitelijk inrichten. Telkens worden deze opvattingen en relatiebeschrijvingen in verband gebracht met sociaal-demografische achtergrondskennmerken. Wat het onderzoeksmateriaal betreft, wordt gebruikgemaakt van de data verzameld in het kader van de Panelstudie Belgische Huishoudens (PSBH). Sinds '91 verzamelt dit instituut jaarlijks gegevens over verschillende levensaspecten van de Belgische bevolking. De steekproefeenheden zijn telkens huishoudens. Per huishouden vullen de respondenten een contactenblad, een huishoudenvragenlijst en een kindvragenlijst in. Elke persoon ouder dan 16 jaar vult tevens een volwassenlijst in. In 1995 omvatte het databestand 3.363 huishoudens, 6.461 volwassenen (> 16 jaar) en 2.073 kinderen. De PSBH-steekproef weerspiegelt vrij sterk de populatieverdeling voor wat de kenmerken leeftijd, geslacht en burgerlijke staat betreft (Decoster et al., 1998). Op basis van de steekproef van 1995 werd in functie van de onderzoeksvraag een subdataset geconstrueerd. De geselecteerde onderzoeksgroep omvat 2.784 Waalse en Vlaamse niet-verweduwd individuen (2). De geselecteerde respondenten zijn allen geboren tussen 1940 en 1970. Ruwweg betekent dit dat twee generaties vertegenwoordigd zijn en wel de zogenaamde protestgeneratie of babyboomgeneratie (1940-1955) en de verloren generatie of babybustgeneratie (1955-1970) (Becker, 1992). Beide generaties vallen in hoofdzaak samen met het actieve deel van de populatie. De samenstelling van de onderzoeksgroep heeft belangrijke sociologische gevolgen aangezien elke generatie als het ware een andere taal spreekt. Daarenboven hebben de economische omstandigheden waarbinnen een generatie gesocialiseerd wordt een invloed op de waardeoriëntaties en de gezinsfor-

matie van de desbetreffende cohorte (Lesthaeghe & Surkyn, 1988: 39). Zo viel de formatieve periode van de eerste generatie samen met de economische hoogconjunctuur na WO II. Zij waren de gangmakers van de culturele en seksuele revolutie en legden sterk de nadruk op het recht van elk individu om zijn eigen mogelijkheden te ontwikkelen. Vandaar dat deze generatie ook wel eens de 'Me-generation' wordt genoemd. Doch heeft deze generatie nooit een eenheid gevormd; naast de revolutionaire student liep de keurig in blazer geklede scholier (Becker, 1992: 71-92). Vanaf het midden van de jaren '70 kreeg deze generatie te kampen met een economische crisis die ook haar opvolgers, de verloren generatie, parten zou spelen. De 'lost generation' heeft als het ware nog geproefd van de jaren zestig, maar niet de vruchten ervan geplukt. Voor hen was er geen plaats op de krappe arbeidsmarkt en dit terwijl de arbeidsdeelname de sleutel tot het volwaardig deelnemen aan de samenleving was. Deze generatie werd dan ook gekenmerkt door heel wat onzekerheid. Vanaf het midden van de jaren tachtig kwam hier stilaan verandering in maar desondanks heeft deze cohorte, meer dan wie ook, de lasten van de economische terugval gedragen (Becker, 1992: 102).

Op het relationele toneel heeft de verloren generatie echter een heel nieuw demografisch verhaal meegekregen. Hun grootouders, de zogenaamde vooroorlogse of stille generatie, representeerden nog de klassieke standaardlevensloop. Hun ouders daarentegen, de babyboomgeneratie, zorgden voor belangrijke kwantitatieve en kwalitatieve wijzigingen in dit klassiek demografisch script. De jongste cohorten hebben dit nieuwe verhaal met de paplepel meegekregen. Voor hen is het een alledaagse evidentie. Precies deze gediversifieerde samenstelling van de onderzoeksgroep maakt de studie van hun opvattingen zo interessant (3).

Vooraleer over te gaan tot de onderzoeksresultaten wordt in tabel 1 een overzicht gegeven van de belangrijkste socio-demografische kenmerken van de onderzoeksgroep.

Tabel 1. Aandeel respondenten naar socio-demografische kenmerken

Socio-demografische kenmerken	%	Socio-demografische kenmerken	%
GESLACHT	N=2784	OPLEIDING	N=2768
Man	49	Lager of geen onderwijs	11
Vrouw	51	Lager secundair onderwijs	23
		Hoger secundair onderwijs	31
REGIO	N=2784	Universitair of HOBU	35
Vlaanderen	65		
Wallonië	35	ACTIVITEITENSTATUS	N=2781
LEEFSTUATIE	N=2778	Betaalde tewerkstelling	67
Gehuwd samenwonend	76	Zelfstandig of vrij beroep	11
Alleenstaande	11	Huishouden	10
Gescheiden zonder partner	6	Werkloos	8
Ongehuwd samenwonend	4	Andere	4
Gescheiden samenwonend	3		

LEEFTIJD	N=2784	BIJWONEN RELIGIEUZE DIENSTEN	N=2771
25-29	13	1 of meermaals per week	10
30-34	21	Bijna elke week	8
35-39	22	Nu en dan	14
40-44	16	Bij speciale gelegenheden	49
45-49	15	Nooit	19
50-55	14		

Iets meer dan de helft van de respondenten zijn vrouwen en bijna twee derde is afkomstig uit de Vlaamse regio. De leeftijd varieert tussen de 25 en 55 jaar. De gemiddelde leeftijd bedraagt 39 jaar. Ongeveer drie vierde van de respondenten is gehuwd samenwonend, 11% is alleenstaand en 4% woont ongehuwd samen. Van de (feitelijk en wettelijk) gescheidenen woont 6% alleen en 3% woont samen met een nieuwe partner. Eén derde van de onderzoeksgroep heeft een diploma van lager secundair onderwijs of minder, 31% behaalde een diploma van hoger secundair onderwijs en 35% genoot een hogere, al dan niet universitaire, opleiding. Wat de activiteitenstatus betreft is iets meer dan drie vierde tewerkgesteld of oefent een zelfstandig of vrij beroep uit. Bijna één vijfde is werkloos of doet het huishouden. Wat de mispraktijk betreft, verklaart bijna de helft alleen een viering bij te wonen bij speciale gelegenheden. Eén op tien is regelmatig kerkganger en één op vijf gaat nooit naar religieuze vieringen.

6. ONDERZOEKSRESULTATEN

Deze paragraaf bevat zowel een beschrijvende als een verklarende analyse. In het beschrijvende deel wordt dieper ingegaan op de waardering van verschillende aspecten die volgens de respondenten bijdragen tot een succesvolle relatie. Vervolgens komt de feitelijke relatie-inrichting aan bod. In een laatste deel wordt een verklaring gegeven voor de waardering van affectieve en homogame relatiefactoren.

6.1. Relatiewaarden in kaart gebracht

Welke relationele aspecten vinden Vlamingen en Walen belangrijk voor een succesvolle relatie? Tabel 2 geeft een overzicht van de tien relatieaspecten die aan de respondenten werden voorgelegd. De items worden geordend volgens het totaal aandeel respondenten dat ze belangrijk acht.

Vier relatieaspecten worden door een overgrote meerderheid als essentieel beschouwd voor een huwelijksrelatie, en wel 'wederzijds respect en waardering' (98%), 'trouw' (97%), 'wederzijds begrip en verdraagzaamheid' (96%) en 'een bevredigende seksuele relatie' (93%). Het betreft dus vooral aspecten van emotionele en kwalitatieve aard. Of in Maslowiaanse termen uitgedrukt, de zogenaamde hogere behoeften. Op de vijfde plaats volgen 'kinderen'. Hiervan vindt ongeveer drie vierde dat ze belangrijk

zijn voor een goede relatie. Een halve eeuw geleden waren kinderen nog een *conditio sine qua non* voor een partnerrelatie. Vandaag is het ouderschap een optie geworden waar men autonoom voor kiest. Als gevolg hiervan kent het geboortecijfer sinds het begin van de jaren zestig een dalende trend en zijn kinderen een schaars maar hoog-gewaardeerd goed geworden. Hun dalende economische waarde lijkt als het ware omgekeerd evenredig te zijn met een toename in hun affectief-emotionele waardering. Iets meer dan twee derde van de respondenten is van mening dat een symmetrische verdeling van huishoudelijke taken bijdraagt tot een succesvolle relatie. Een toegenomen participatie van vrouwen aan de arbeidsmarkt biedt hiervoor wellicht een partiële verklaring.

Aspecten die betrekking hebben op het homogame karakter van een relatie waaronder eenzelfde sociale achtergrond en eenzelfde godsdienstige of politieke overtuiging, worden slechts door een minderheid als een belangrijk ingrediënt voor een goed huwelijk beschouwd. Het delen van dezelfde interesses en smaken wordt wel door een meerderheid (68%) positief gewaardeerd. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de preïndustriële samenleving is de keuze van een huwelijkspartner steeds meer onttrokken aan het controleapparaat van de ouders. De sociaal-economische veranderde realiteit en de opkomst van het romantisch liefdesideaal in de 19de eeuw zorgt er vandaag voor dat de partnerkeuze minder een 'instrumentele' maar veeleer een expressief emotionele zaak is. Alhoewel sommigen beweren dat het ook in de Vroegmoderne tijd eerder om een 'vrije' dan om een gedwongen keuze ging (Matthijs, 1994b).

Conform de eerste hypothese, kan bijgevolg worden gesteld dat in de jaren negentig men van mening is dat partners van elkaar mogen verschillen op godsdienstig, politiek en sociaal vlak, zolang men maar respect, trouw en verdraagzaamheid toont en een bevredigende seksuele relatie kan uitbouwen. Tevens wordt een vrij sterke kloof getoond gelegd op kinderen, een rechtvaardige taakverdeling en het delen van dezelfde interesses.

Wanneer de Vlaamse en de Waalse respondenten vergeleken worden, dan blijken er een aantal verschillen te bestaan in relationele oriëntatie. In vergelijking met Waalse respondenten hechten Vlamingen veel meer belang aan een rechtvaardige verdeling van de huishoudelijke taken ($\chi^2=75.107$, $df=2$, $p=0.001$). Ondanks de vaststelling dat onder Waalse respondenten meer werklozen en huisvrouwen/mannen zijn en dat in Vlaanderen een groter aandeel buitenshuiswerkenden zijn, blijkt dit toch geen verklaring voor het gevonden verschil te zijn. Walen hechten in een relatie ook minder belang aan de sociale achtergrond ($\chi^2=133.340$, $df=2$, $p=0.001$) of de politieke of godsdienstige overtuiging ($\chi^2=90.538$, $df=2$, $p=0.001$) van de partners. Het meer katholieke karakter van het Nederlandse taalgebied in vergelijking met Wallonië is hier wellicht niet vreemd aan. Van de Walen vindt namelijk 29% geloof (vrij) belangrijk in hun leven terwijl 41% van de Vlamingen dit vindt. De zogenaamde ontkerking is in beide regio's ook verschillend. Bijna één op vier van de Waalse respondenten gaat nooit naar de mis, bij de Vlamingen is dit ongeveer één op zes. Uit een variantieanalyse blijkt inderdaad dat het interactie-effect tussen de regio en de mispraktijk significant is.

Daarnaast toont een vergelijking van de mannelijke en de vrouwelijke respondenten ongeveer een zelfde appreciatie van de relationele kwaliteitsaspecten aan. Vrouwen scoren wel significant hoger wat de aspecten 'respect en waardering' en 'begrip en verdraagzaamheid' betreft, maar deze verschillen zijn gering. Grotere verschillen doen zich voor bij de homogamie-indicatoren. Vrouwen vinden eenzelfde sociale ($\chi^2=13.591$, $df=2$, $p=0.001$) en godsdienstige overtuiging ($\chi^2=25.896$, $df=2$, $p=0.001$) alsook het delen van gemeenschappelijke interesses ($\chi^2=17.042$, $df=2$, $p=0.001$) belangrijker dan mannen. Het groter belang dat vrouwen hechten aan de geloofsdimensie in een relatie, blijkt ook uit het belang van het geloof in het algemeen. Eén vierde van de mannen vindt geloof niet (echt) belangrijk terwijl dit bij vrouwen slechts 15% is. Uit onze analyses blijkt dat deze verschillende appreciatie vooral te wijten is aan vrouwen ouder dan veertig jaar. Zij hechten het meeste belang aan een zelfde godsdienstige overtuiging voor een succesvolle relatie, terwijl mannen van een jongere leeftijdscategorie hier het minst belang aan hechten. Dit blijkt ook uit vroeger onderzoek. De 'traditionele' tegenstelling tussen de seksen op dit kenmerk kan worden toegeschreven aan de vrouwen (van middelbare leeftijd) zonder beroep. Onder hen zijn er meer kerksen en zij vinden God ook belangrijker dan mannen of vrouwen met een beroep (Dobbelaere, 1988: 57). Zij zijn opgegroeid in een samenleving waar waarden zoals dienstbaarheid en onderdanigheid overheersten en waar wederkerigheid de bovenhand had over competitie ('Gemeinschaft'). Het godsdienstig systeem was in hun formatieve levensfase een overkoepelend zingevingssysteem. Door het proces van functionele differentiatie en de hiernæ gepaard gaande Vergesellschaftung van de tussenmenselijke interactie werden de functies van het godsdienstig systeem echter ondermijnd. Religie wordt in deze maatschappelijke omgeving een afzonderlijk compartiment van de individuele leefwereld.

De jongere generatie verschilt enkel van de oudere voor wat de homogamie-items en de verdeling van huishoudelijke taken betreft. Individuen ouder dan veertig jaar hechten veel meer belang aan een zelfde sociale achtergrond ($\chi^2=65.845$, $df=2$, $p=0.001$) en het delen van een zelfde godsdienstige ($\chi^2=28.380$, $df=2$, $p=0.001$) en politieke overtuiging ($\chi^2=17.600$, $df=2$, $p=0.001$) voor het welslagen van een relatie. In tegenstelling hiermee leggen individuen jonger dan veertig jaar sterker het accent op een aanvaardbare verdeling van huishoudelijke taken ($\chi^2=25.126$, $df=2$, $p=0.001$). Wat de kwalitatieve relatiedimensies betreft, vindt zowel jong als oud dat ze essentieel zijn voor een succesvolle partnerrelatie. Wat we dus reeds verwacht hadden.

Tabel 2. Waardering van aspecten die bijdragen tot een succesvolle relatie, naar regio, geslacht en generatie, 1995 (%)

Relatie-items	Generatie						Regio						Geslacht					
	25-40 jaar			41-55 jaar			Vlaanderen			Wallonië			Man			Vrouw		
	Zeer belangrijk	Noch belangrijk	Niet belangrijk	Zeer belangrijk	Noch belangrijk	Niet belangrijk	Zeer belangrijk	Noch belangrijk	Niet belangrijk	Zeer belangrijk	Noch belangrijk	Niet belangrijk	Zeer belangrijk	Noch belangrijk	Niet belangrijk	Zeer belangrijk	Noch belangrijk	Niet belangrijk
Totaal																		
Wederzijds respect en waardering	99	99	0	99	99	0	99	99	0	99	99	0	98**	1	0	100	0	0
Trouw	97	97	1	97	97	1	97	97	2	97	97	2	96	2	1	98	1	1
Wederzijds begrip en verdraagzaamheid	96	96	1	96	96	1	97***	94	1	94	94	1	95***	4	1	97	2	1
Bevredigende seksuele relatie	93	93	5	92	94*	2	94*	91	7	91	91	7	93*	5	1	92	6	3
Kinderen	76	76	13	76	76	11	76	76	12	75	75	12	73***	15	12	79	10	11
Aanvaardbare verdeling van huishoudelijke taken	69	72***	16	64	64	17	74***	59	23	59	59	23	68	17	15	70	15	15
Gemeenschappelijke smaak en interesse	68	67*	23	69	69	19	66*	66*	23	66*	66*	23	64***	24	12	72	19	9
Eenzelfde sociale achtergrond	43	37***	24	51	51	22	49***	32	26	49***	32	26	40***	23	37	45	24	31
Eenzelfde godsdienstige overtuiging	30	26***	20	35	35	19	34***	21	44	34***	21	44	26***	19	56	33	20	46
Eenzelfde politieke opstelling	14	11***	22	17	17	21	14***	12	62	14***	24	62	13	20	67	14	23	63

Noot *** p=0.001 ** p < 0.01 *p < 0.05

Tabel 3. Procentueel aandeel respondenten dat het item als één van de drie belangrijkste aspecten van een succesvolle relatie beschouwt, naar regio, geslacht en generatie, 1995.

Relatie-item	Generatie						Regio						Geslacht					
	25-40 jaar			41-55 jaar			Vlaanderen			Wallonië			Man			Vrouw		
	Zeer belangrijk	Noch belangrijk	Niet belangrijk	Zeer belangrijk	Noch belangrijk	Niet belangrijk	Zeer belangrijk	Noch belangrijk	Niet belangrijk	Zeer belangrijk	Noch belangrijk	Niet belangrijk	Zeer belangrijk	Noch belangrijk	Niet belangrijk	Zeer belangrijk	Noch belangrijk	Niet belangrijk
Totaal																		
Trouw	83	83	83	82	82	83	82	82	83	83	83	83	80**	80	85	85	85	85
Wederzijds respect en waardering	77	77	77	77	77	77	78	78	77	77	77	77	75***	80	80	80	80	80
Wederzijds begrip en verdraagzaamheid	51	51	51	53	53	53	55***	55***	45	45	45	45	50	50	53	53	53	53
Kinderen	31	32	32	29	29	29	29*	29*	33	33	33	33	28**	28**	33	33	33	33
Een bevredigende seksuele relatie	30	30	30	29	29	29	29	29	32	32	32	32	36***	36***	24	24	24	24
Gemeenschappelijke smaak en interesse	10	9	9	11	11	11	8***	8***	13	13	13	13	11	11	9	9	9	9
Eenzelfde sociale achtergrond	7	6**	6**	9	9	9	8**	8**	5	5	5	5	9***	9***	6	6	6	6
Aanvaardbare verdeling van huishoudelijke taken	7	8	8	6	6	6	7	7	8	8	8	8	6	6	8	8	8	8
Eenzelfde godsdienstige overtuiging	3	2	2	3	3	3	3	3	2	2	2	2	3	3	2	2	2	2
Eenzelfde politieke opstelling	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0

Noot *** p=0.001 ** p < 0.01 *p < 0.05

Aan de respondenten werd ook gevraagd uit de opgesomde elementen de drie belangrijkste items te selecteren die volgens hen bijdragen tot een succesvolle partnerrelatie. In tabel 3 wordt hiervan een overzicht gegeven. Het aspect 'trouw' staat hier bovenaan gevolgd door 'wederzijds respect en waardering'. De helft van de respondenten geeft ook 'wederzijds begrip en verdraagzaamheid' als één van de belangrijkste succesfactoren aan. Alle andere items worden door minder dan de helft van de respondenten genoemd. Opvallend hierbij is de lage score voor het item 'aanvaardbare verdeling van huishoudelijke taken'. Ondanks de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen en de vele maatschappelijke kreten op het middenveld om een gezinsondersteunend beleid op dit vlak te voeren, wordt dit aspect door slechts één tiende tot de drie belangrijkste gerekend.

Een vergelijking tussen de Vlaamse en de Waalse respondenten leert dat eerstgenoemden vaker het aspect 'wederzijds begrip en verdraagzaamheid' vermelden. Voor meer dan de helft van de Vlamingen behoort dit aspect tot de drie belangrijkste voor een geslaagde relatie, bij de Walen is dit voor 45% het geval ($\chi^2=25.727$, $df=1$, $p=0.001$). Walen beklemtonen daarentegen vaker het delen van gemeenschappelijke interesses ($\chi^2=16.314$, $df=1$, $p=0.001$) en het belang van kinderen ($\chi^2=5.983$, $df=1$, $p=0.01$). Ondanks deze verschillen vinden we in beide regio's een gelijkaardige hiërarchie terug.

Wanneer we kijken naar de aspecten die door beide geslachten hoog gewaardeerd worden dan zien we dat vrouwen significant meer belang hechten aan 'trouw' ($\chi^2=8.727$, $df=1$, $p<0.01$), 'wederzijds respect en waardering' ($\chi^2=7.9$, $df=1$, $p<0.01$), en 'kinderen' ($\chi^2=9.125$, $df=1$, $p<0.01$). Mannen vermelden opvallend meer dat een 'bevredigende seksuele relatie' ($\chi^2=53.048$, $df=1$, $p=0.001$) en een 'gemeenschappelijke sociale achtergrond' ($\chi^2=12.005$, $df=1$, $p=0.001$) één van de belangrijkste aspecten van een goede relatie zijn. Op grond van deze vraagstelling vinden we een bevestiging van de tweede hypothese. Zowel psychologische als sociologische factoren kunnen worden aangewend ter verklaring van deze seksespecifieke relatie-oriëntatie. Volgens Rubin (1983) dienen de verschillende klemtonen die mannen en vrouwen in hun partnerrelatie leggen verklaard te worden aan de hand van scheidings- en individualiseringservaringen uit de vroege kindertijd. Mannen zouden meer moeite hebben dan vrouwen om een bevredigend evenwicht te vinden tussen emotionele verbondenheid en gescheidenheid. De reden hiervoor is dat mannen hun identiteit vormen door de oorspronkelijke band met hun moeder te ontkennen terwijl dit bij vrouwen net andersom is. Hierdoor zouden vrouwen meer emotioneel betrokken zijn op relaties, terwijl bij (heteroseksuele) mannen vooral de seksuele component de meeste aantrekkingskracht behoudt. Anderen verklaren de specifieke oriëntatie van man en vrouw als een gevolg van investeringsasymmetrie. Volgens de economisch gekleurde investeringstheorie van Trivers (Kalma & van Hezewijk, 1997) zal in een gezamenlijke onderneming de meest investerende sekse met het oog op risico's het voorzichtigst zijn. De leden van de minst investerende sekse zullen onderling concurreren om de meest investerende sekseleden. Aangezien de vrouw kinderen baart en in hoofdzaak de vroege verzorging op zich neemt, zal zij als meest investerende sekse de investeringskloof willen versmallen door een man te kiezen die bereid is te investeren. De

man daarentegen streeft als lid van de minst investerende sekse naar meerdere partners en kortetermijnrelaties. En als hij investeert, blijft deze investering altijd geringer dan die van de vrouw. Volgens deze theorie is de investerende man meer gericht op seks dan de vrouw terwijl zij zich meer oriënteert op zorg. Dit loopt parallel met de vaststelling dat bij mannen jaloezie vooral opgeroepen wordt door seksuele ontrouw terwijl dit bij vrouwen meer door emotionele ontrouw wordt opgewekt (Kalma & van Hezewijk, 1997: 75). Daarnaast spelen natuurlijk ook sociale definities van mannelijkheid en vrouwelijkheid een onmiskenbare rol in de seksspecifieke relatie-oriëntatie. Ondanks fenomenen zoals de 'nieuwe man' en de 'nieuwe vrouw' blijven er nog steeds rolspecifieke verwachtingen aanwezig. Om het wat lapidair uit te drukken: van de man wordt meer seksuele activiteit verwacht, van de vrouw meer relatiegerichtheid.

Wat de oudere en de jongere generatie betreft, zijn er geen noemenswaardige verschillen in aspecten die men als essentieel acht voor een succesvolle relatie. De geringe verschillen kunnen mogelijk te wijten zijn aan de selectie van twee naoorlogse generaties. Zij hebben niet de ingrijpende ervaringen van de oorlog meemaakt en zijn opgegroeid in een periode van wederopbouw waar bestaanszekerheid steeds meer vanzelfsprekend werd. Van de zogenaamde generatiekloven waar vaak mee gedweept wordt, is althans op dit domein geen sprake. Zowel 'jong' als 'oud' hangt in zijn discours een gelijkaardig beeld op van 'de succesvolle relatie'.

Samenvattend kan dus worden gesteld dat de relationele waardeopvattingen, ongeacht de socio-structurele positie die men bekleedt, in één richting wijzen: de kwaliteit en affectiviteit is belangrijker dan de homogeniteit. Deze homogeniteit wordt wel sterker beklemtoond door Vlamingen en oudere respondenten. Vrouwen hanteren een meer emotioneel geladen discours dan mannen. Het is wel belangrijk voor ogen te houden dat het hier gaat om opvattingen, waarden of oriëntaties en niet noodzakelijk om gedragingen. Maar wat zijn waarden? Sociologen, psychologen en andere wetenschappers formuleren vanuit hun respectievelijke disciplines zeer uiteenlopende interpretaties van het waardeconcept. Sommigen noemen het zelfs een terminologische jungle (Brandsma in: Halman, 1991: 19). Wel is men het eens over het latente karakter van het concept: waarden zijn niet observeerbaar. Ze dienen als richtingwijzers of oriëntatiepunten voor het handelen, maar vormen niet de enige verklaring voor concreet gedrag. Deze onduidelijkheid over de inhoudelijke bepaling van het concept komt tot uiting in de vele begrippen die ermee in verband worden gebracht of er aan gelijkgesteld worden. Waarde is als het ware een 'portmanteau' of mengbegrip (Harding, Philips & Fogarty, 1986: 1). Het wordt zowel gebruikt om te verwijzen naar attitudes, opvattingen en emoties als naar 'drives' of idealen. Allemaal concepten die nauw verwant zijn, maar van elkaar te onderscheiden zijn. In werkelijkheid gaat het om dynamische processen waarbij het verschil tussen waarden en attitudes eerder gradueel dan absoluut is. Een bruikbare omschrijving van het waardeconcept ontleenen we aan Halman (1991: 27): "een waarde is een theoretisch construct van algemene aard dat via meer concrete concepten als attitudes, normen, opinies, wensen e.d. de gedragingen van mensen in een gewenste richting stuurt". Uit de gedragingen van personen worden dus waarden afgeleid via attitudes, normen enzovoort. In dit onderzoek verwijzen deze gedragingen in concreto naar het geven van antwoorden op de

interviewvragen. Alleen dit antwoordgedrag is waarneembaar en niet het theoretisch construct of sturingsprincipe dat aan de grondslag ervan ligt (Kerkhofs, Dobbelaere, Voyé, Bawin-Legros, 1992). Aangezien waarden verborgen liggen achter handelingen en houdingen en eerder het wenselijke dan het feitelijke belichamen, is er steeds discrepantie tussen opvattingen en gedragingen mogelijk.

6.2. De feitelijke relatie

Niet alleen de relationele opvattingen van de respondenten maar ook hun feitelijke relatie werd bevraagd. Een batterij van zeven items werd voorgelegd en telkens diende men aan te geven of het betreffende item een goede of een slechte beschrijving van de eigen relatie is. Uit tabel 4 kan worden afgeleid dat een overgrote meerderheid van de koppels niets voor elkaar verbergt, hun vrije tijd grotendeels samen doorbrengt, het eens is over essentiële zaken en ontstane meningsverschillen uitpraat. Dit geeft blijk van een relationele cultuur die enerzijds kenmerken vertoont van de Giddensiaanse 'pure relatie' en waarbij anderzijds het samen doorbrengen van de vrije tijd met de partner (90%) het overwicht heeft op het apart ontmoeten van persoonlijke vrienden (39%). Deze bevinding kan ofwel wijzen op het feit dat eens men een relatie heeft, men het ontmoeten van aparte vrienden niet meer belangrijk vindt. Het is een aspect dat ook in de burgerlijke gezinsethos en in het ideaalbeeld van het gezin zoals omschreven door Popenoe (1993) wordt teruggevonden: de persoonlijke investering die ondergeschikt is aan de gezinsinvestering. Ofwel is het een indicator dat men het wel belangrijk vindt, maar dat er simpelweg naast het vervullen van arbeids- en/of gezinsplichten weinig of geen tijd voor overblijft. Uit de correlatieanalyse blijkt er een significant negatief verband te bestaan tussen het apart ontmoeten van persoonlijke vrienden en het grotendeels samen doorbrengen van de vrije tijd. De ene kiest blijkbaar voor vrienden in zijn vrije tijd, de ander voor zijn gezin.

Weinig of geen verschil bestaat er tussen de beschrijving die mannen of vrouwen van hun relatie geven. Vrouwen rapporteren wel meer dat ze contact hebben met hun familie. De sekse-discrepantie zou wellicht groter zijn wanneer we de beschrijvingen van de partners uit een zelfde huishouden naast mekaar leggen. Leden uit een zelfde gezin hebben immers niet noodzakelijk een zelfde perceptie hiervan. Sociologen spreken in dit verband van 'haar' en 'zijn' huwelijk.

De beschrijvingen van Vlamingen en Walen vertonen wel grotere verschillen, vooral wat het contact met familie en persoonlijke vrienden betreft. 75% van de Walen zegt veel contact te hebben met zijn familie terwijl dit bij de Vlamingen 82% is ($\chi^2=18.383$, $df=1$, $p=0.001$). Voor Walen geldt dan weer dat ze vaker persoonlijke vrienden ontmoeten, met name 47% tegenover 34% Vlamingen ($\chi^2=35.897$, $df=1$, $p=0.001$). Uit nadere analyse blijkt dat 54% van de Vlamingen veel contact heeft met zijn familie maar weinig of nooit zijn persoonlijke vrienden apart ontmoet. Bij de Walen is dit 39%. Zij hebben in vergelijking met de Vlamingen vaker contact met hun familie én met hun persoonlijke vrienden nl. 36% tegenover 28%. Het contact met gemeenschappelijke vrienden ligt dan weer hoger in Vlaanderen. Blijkbaar leunt de feitelijke vormgeving van de Vlaamse partnerrelatie dichter aan bij een meer tradi-

tionele gezinscultuur van 'samen uit, samen thuis'. In Wallonië geldt eerder het omgekeerde. Daar is minder sprake van contact met gemeenschappelijke vrienden, maar wel met persoonlijke vrienden. Meer dan dit bij Vlamingen het geval is, hebben Waalse mannen en vrouwen blijkbaar een traditionele relatiecultuur ingeruild voor een moderne versie ervan. Hiervoor vindt men ook indicatoren in de statistieken. Demografisch gezien kenmerkt Wallonië zich in vergelijking met Vlaanderen door een groter aandeel ongehuwden en een kleiner aandeel gehuwden. Ook het echtscheidingscijfer en het aandeel eenoudergezinnen t.o.v. gezinnen met kinderen ligt in het Waalse gewest hoger dan in Vlaanderen (Matthijs, 1994a) (4).

In tegenstelling tot wat men misschien zou verwachten op basis van de sociale veranderingstheorie heeft de jongere in vergelijking met de oudere generatie meer contact met zijn familie, maar ontmoet minder frequent persoonlijke vrienden. Dit verschil is vooral te wijten aan de jonge generatie uit Vlaanderen. 87% van hen verklaart veel contact te hebben met zijn familie terwijl dit bij de jongste generatie uit Wallonië slechts 71% is. Het is tevens die jonge Vlaamse generatie die het minst persoonlijke vrienden apart ontmoet. De vaststelling dat de jonge generatie meer contact heeft met zijn familie dan de oudere heeft wellicht te maken met de grotere kans dat meer ouders van deze laatste generatie reeds gestorven zijn. Bovendien blijkt het verschil vooral te wijten aan de niet-praktiserende jonge Vlamingen en Walen (respectievelijk 83% en 60%). Indien zij wel een frequente mispraktijk hebben, houden zij zowel in Vlaanderen als in Wallonië frequent contact met hun familie. Op de vraag waarom het nu precies de Vlaamse en niet de Waalse jonge generatie is, die couranter contact houdt, moeten we het antwoord schuldig blijven. Zowel de verschillende leefsituatie als beroepsstatus biedt hiervoor geen verklaring. Waarschijnlijk dient de reden gezocht te worden in de reeds eerder vermelde 'burgerlijke gezinsethos' in Vlaanderen.

De onderzoeksbevindingen met betrekking tot het familiaal contact en het ontmoeten van vrienden weerleggen het beeld dat Popenoe (1993) van het hedendaags gezin schetst, namelijk een toename van sociale relaties ten koste van familiale banden en contacten. De vaststelling dat vier op vijf van de respondenten aangeeft veel contact met zijn familie te hebben is een indicatie voor de 'stabiliteit' van het verwantschapssysteem. Terwijl het partnersysteem de voorbije decennia een onstabiel systeem geworden is, geldt dit in mindere mate voor het ouderschapssysteem.

Tabel 4. Procentueel aandeel respondenten dat het item als een (zeer) goede beschrijving van zijn relatie vindt, naar regio, geslacht en leeftijd, 1995

Relatie-item	Totaal	Regio		Geslacht		Leeftijd	
		Vl.	Wal.	Man	Vrouw	25-40	41-55
Niets voor elkaar verbergen	94	95*	93	94	94	94	95
Het eens zijn over essentiële zaken	92	93**	90	93	91	93	91
Vrije tijd grotendeels samen doorbrengen	90	91	89	90	90	89	91
Meningsverschillen altijd uitpraten	85	86	84	86	85	86	85
Veel contact met familie hebben	80	82***	75	77***	82	82**	77
Vaak in gezelschap van vrienden zijn	65	66	62	63	66	66	63
Persoonlijke vrienden apart ontmoeten	38	34***	47	38	39	36*	41

Noot: ***p < 0.001 **p < 0.01 *p < 0.05

6.3. De homogame relatie-oriëntatie verklaard

In de beschrijvende analyse tekenden zich reeds twee groepen af binnen de items die individuen belangrijk achten voor een succesvolle relatie. Een eerste groep had betrekking op het homogame karakter van de relatie; de tweede omvatte de meer emotionele en kwalitatieve aspecten. Een exploratorische factoranalyse onthulde een gelijkaardige latente structuur. Op basis van het criterium van de proportie verklaarde variantie en de scree test (5) werden twee latente factoren weerhouden. De eerste factor verklaart 87% van de variantie, de tweede 43% (6). De verschillende items met bijhorende factorladingen worden gepresenteerd in tabel 5. Vertrekkende van het criterium dat een item pas geïnterpreteerd wordt wanneer het een lading heeft van minimum .40 op één factor en minder dan .40 op de andere factor, werden voor de eerste factor vier items en voor de tweede factor drie items weerhouden. De items die laden op de eerste factor verwijzen naar affectiviteit, die op de tweede component naar homogamie (Halman, 1991).

Tabel 5. Geroteerd factorpatroon van de principaal componentenanalyse van tien partnerrelatiewaarden

Factor 1	Factor 2	Items
Affectiviteit	Homogamie	
.66	.02	Wederzijds respect
.55	.10	Wederzijds begrip
.51	.07	Wederzijdse trouw
.45	.12	Bevredigende seksuele relatie
.03	.67	Een zelfde politieke opstelling
.09	.65	Een zelfde godsdienstige opstelling
.12	.51	Een zelfde sociale achtergrond
.22	.35	Gemeenschappelijke smaak en interesse
.26	.19	Kinderen
.24	.18	Gelijkwaardige taakverdeling
0.66	0.69	Cronbach's alpha

Noot: varimax rotatie, ladingen > .40

In een volgende stap werden voor elke respondent factor-based scores berekend (7). Het gemiddelde van de affectieve en homogame component bedraagt respectievelijk 18.9 (maximumscore 20) en 7.7 (maximumscore 15). Zoals blijkt uit deze cijfers is het gemiddelde op de affectieve factor zo hoog dat er haast geen sprake is van variatie. Toch werd ter toetsing van de eerder geformuleerde hypothesen een variantie-analyse uitgevoerd met als afhankelijke variabele de individuele scores op de affectieve dimensie. Uit de analyse blijkt dat zowel het geslacht als de kerkelijkheid van individuen een invloed uitoefent op het belang dat men hecht aan de kwalitatieve relatieaspecten. Alhoewel de verschillen zeer klein zijn, hechten vrouwen hier meer belang aan dan mannen; kerkelijken meer dan niet-kerkelijken. Andere structurele elementen zoals de leeftijd, de opleiding, de regio waar men woont of de feitelijke leefsituatie brengen geen verschillen teweeg. Hypothese 2 vindt op basis van deze bevinding ondersteuning. Hypothese 4 en 6 die respectievelijk stelden dat hoger opgeleiden en samenwonenden de kwalitatieve aspecten meer zouden benadrukken dan lager opgeleiden en gehuwden, worden niet bevestigd. Ook de veronderstellingen van Guttentag en Secord dat vrouwen uit de babybust- en babyboomgeneratie van elkaar zouden verschillen in het belang dat ze hechten aan de affectieve dimensie, wordt niet onderbouwd.

De homogamiefactor vertoont meer differentiatie. Uit de variantieanalyse (tabel 6) blijkt dat de socio-structurele positie van individuen, en meer bepaald hun geslacht, hun opleiding, hun mispraktijk, de regio waar ze wonen en de leeftijdsgroep waartoe ze behoren een significant effect hebben op de mate waarin homogame relatieaspecten gewaardeerd worden. Ook de tevredenheid met de financiële situatie oefent een significante invloed uit. Tukey-testen tonen aan dat vrouwen gemiddeld een hogere score halen op de homogamieschaal dan mannen. Dit is ook het geval voor de Vlamingen in vergelijking met de Walen. Hypothese 8 wordt bijgevolg bevestigd. In tegenstelling tot wat we verwachtten op basis van hypothese vier, hechten lager opgeleiden even veel (of even weinig) belang aan homogamie dan hoger opgeleiden. Enkel diegenen die het hoger secundair onderwijs hebben beëindigd, achten homogame relatieaspecten minder belangrijk voor een geslaagde relatie dan de hoger opgeleiden. Uit de analyse blijkt tevens dat hoe ouder men is, hoe hoger men scoort op de homogamieschaal. De breuklijn situeert zich bij de 40-jarigen. Individuen die tot een jongere (25-39 jaar) of oudere (40-55 jaar) leeftijdsgroep behoren, verschillen niet intern maar wel onderling significant van elkaar. De derde hypothese vindt dus ondersteuning en sluit aan bij de resultaten van de nationale waardeonderzoeken van '81 en '90. Daar blijkt sprake te zijn van een generatie-effect (8) waarbij een toenemende trend naar individualisering en secularisering wordt vastgesteld (Kerkhofs, 1998: 21). Het gaat om een lineaire afname van moderne ideeën naarmate men ouder is. Niet enkel de leeftijd maar evenzeer de periode waarin men jong is, zou hiervoor een verklaring bieden (Halman, 1991: 237). In tegenstelling tot wat verwacht werd op basis van de zesde hypothese, had de feitelijke leefsituatie geen significant effect op de homogamiescore.

Hypothese 7 werd afgeleid van de theorie van Easterlin. We vermoedden dat de mate van financiële tevredenheid positief correleert met het belang dat iemand hecht aan homogame elementen voor een succesvolle relatie. Deze aanname wordt in de studie

bevestigd: hoe meer tevreden iemand is met zijn algemene financiële situatie, hoe hoger zijn homogamiescore.

Tabel 6. Samenvattend overzicht van de variantieanalyse

SOURCE	DF	SS	MS	F	Aandeel in totale variantie (♦)
Mispraktijk	3	1047.3	349.1	42.1***	.39
Regio	1	945.9	945.9	114.1***	.35
Generatie	1	233.2	233.2	28.1***	.08
Geslacht	1	160.1	160.1	19.3***	.06
Opleiding	3	110.4	36.8	4.4**	.04
Financiële satisfactie	5	110.1	22.0	2.7*	.04
Leefvorm	4	45.2	12.3	1.5	.02
Error	2724	22574.5			R² = 0.14
Totaal	2742				

Noot: *** p=0.0001 ** p<0.01 * p<0.05

(♦) Type III SS/Σ Type III SS

In het onderzoek doen zich naast de geslachts-, opleidings-, leeftijds- en regionale differentiatie, de meest opvallende verschillen voor op het vlak van de mispraktijk van de respondenten. Praktiserende individuen achten homogame factoren belangrijker voor een succesvolle relatie dan weinig of niet praktiserenden. Deze houding vindt wellicht haar basis in de meer algemene culturele oriëntatie van deze praktiserenden. De mispraktijk kan worden beschouwd als een overblijfsel van de Gemeenschapcultuur en het belang dat men hecht aan een overkoepelend zingevingssysteem. Het doet tevens denken aan een maatschappelijke context waarbinnen de sociale hiërarchie ook voelbaar is op de huwelijksmarkt. Tijdens het Ancien Régime was het bijvoorbeeld gemeengoed dat iedereen binnen zijn rang huwde. De overgang naar een industriële samenleving en de hiermee gepaard gaande sociale en geografische mobiliteit maakte de weg open voor een ander patroon van partnerkeuze. Economische motieven werden in meerdere of mindere mate vergezeld van affectieve voorwaarden. De opkomst van het romantische liefdesideaal tastte stilaan de economische en culturele homogamie aan. Het toenemend belang dat naast de materiële omstandigheden, aan 'liefde' werd gehecht, was echter een bedreiging voor de sociale hiërarchie (Shorter, 1975; Borscheid, 1986). Dit is een mogelijke verklaring waarom individuen met een grote kerkelijke betrokkenheid ook meer belang hechten aan een homogame relatieoriëntatie. Dat ligt anders voor de niet-kerkelijken. Het afwijzen van geloof kan een indicatie zijn voor culturele flexibiliteit en het verwerven van een zekere vrijheid om de eigen persoonlijke wensen te volgen. Dit komt in onderzoek tot uiting in de samenhang tussen een hoge graad van levensbeschouwelijke onverschilligheid, uitgesproken individualisme en lage sociale participatie (Elchardus e.a. 1993: 31). Ongelovigen en vrijzinnigen zouden ook vaker een negatief vrijheidsconcept hanteren. Zij hebben lak aan alle vormen van moralisering, betutteling en controle en willen zich niet laten vertellen hoe ze moeten leven. Vandaar wellicht ook het gering belang dat ze hechten aan homogame relatiewaarden (Raes & Vanlandshoof, geciteerd in Elchardus, 1993).

Hiermee kan ook het verschil tussen de 'rijkere' Vlamingen en de 'minder rijke' Walen worden verklaard. De huidige welvaartsverschillen tussen Vlaanderen en Wallonië

zijn in grote mate een afspiegeling van de historisch verschillende socio-economische evolutie van beide gewesten. Ondanks het feit dat de Vlaamse regio een gunstiger welvaartspeil bereikt heeft dan de Waalse, lag het industriële zwaartepunt in het verleden in Wallonië. Zij hadden hogere lonen, meer geschoolde arbeiders en meer vrouwenarbeid. Hierdoor werd wellicht, meer dan in Vlaanderen, de band tussen werk en familie verzwakt en kwamen individuen meer gescheiden te staan van de traditionele gemeenschap. Het gesloten huwelijkstoneel werd opengetrokken en de invloed van de uitgebreide familie op de partnerkeuze daalde. Dit neemt niet weg dat de naweën van de sterk geïnstitutionaliseerde partnerpraktijken zich niet lieten voelen in beide regio's, maar Wallonië had zeker en vast meer potentieel om deze habitus te verlaten. Vandaag zijn de rollen echter omgekeerd maar het historisch verleden werkt nog door. Ondanks het groter potentieel van de Vlamingen, accentueren zij meer dan de Walen het homogame karakter van de partnerrelatie. Hoe verklaren we dit?

Ten eerste zou men op Maslowiaanse basis kunnen verwachten dat de beschikbaarheid van voldoende economisch kapitaal de mogelijkheden biedt om uit het keurslijf van de sociale hiërarchie te breken en te streven naar een hoger liefdesideaal. Anderzijds zou kunnen dat precies de groep die over voldoende sociaal, cultureel en economisch kapitaal beschikt, de 'geïnstitutionaliseerde' relationele habitus meer instandhoudt omwille van 'protectionisme'. Individuen met een (relatief) hoge statusset zullen dus gemakkelijker denken in hiërarchische termen (Van den Brande, 1993).

Ten tweede kan worden geopperd dat individuen die in de moderne functionele maatschappij over minder mogelijkheden beschikken of zich hierin bedreigd voelen, meer op institutioneel-bepaalde posities zullen terugvallen en materiële becommenissen laten primeren (Van den Brande, 1993). Desalniettemin kan ook worden gesteld dat het afwijzen van dominante maatschappelijke waarden een houding is die frequenter voorkomt bij groepen die aan het kortste eind trekken. Aangezien het, ondanks de vrije partnerkeuze, nog steeds een maatschappelijke trend is dat gelijke waar geruild wordt op de huwelijksmarkt (Matthijs, 1988), zou men kunnen verwachten dat precies de lager opgeleiden deze habitus afwijzen. Ofwel speelt hier de 'toegankelijkheid'. Lager opgeleiden zouden misschien wel mobieler willen zijn op de huwelijksladder, maar krijgen er de kans niet toe. Deze tegenstrijdige speculaties zijn wellicht de reden waarom we geen significant verschil vinden tussen hoger en lager opgeleiden op de homogamieschaal. Een nuancering dringt zich ook op omwille van het niet-significant effect van inkomen op de homogamiescore. Deze score werd echter wel beïnvloed door de financiële satisfactie. Dus niet zozeer het absolute inkomen maar de subjectieve financiële appreciatie zorgt ervoor dat individuen een homogame relatie-oriëntatie accentueren. Deze bevinding bevestigt deels de theorie van Easterlin. Wanneer in ruiltheoretische zin verondersteld wordt dat de financiële satisfactie een resultaat is van het afwegen van wat men verwacht en wat men uiteindelijk heeft, dan komen we dicht in de buurt van het relatief inkomensconcept van Easterlin. Hoe hoger dit inkomen, hoe makkelijker men de verwachte sociale rollen (structureel) opneemt. Op basis van onze bevindingen kan hieraan ook een cultureel aspect worden gekoppeld: hoe hoger de financiële tevredenheid, hoe meer belang men hecht aan traditionele opvattingen met betrekking tot de partnerrelatie, in concreto homogamie.

De mate van financiële tevredenheid bepaalt als het ware de culturele flexibiliteit op het vlak van huwelijksrelaties.

7. BESLUIT EN DISCUSSIE

In dit artikel werd nagegaan wat Vlamingen en Walen tussen 25 en 55 jaar denken over voorwaarden die nodig zijn voor een 'goed huwelijk'. Onze bevindingen liggen in de lijn van de resultaten van de Europese waardestudies, zij het dat het aandeel respondenten dat de verschillende factoren als belangrijk ervaart, in voorliggend onderzoek systematisch hoger ligt. Dit heeft wellicht te maken met de meer homogene leeftijdsgroep van de huidige studie. In beide onderzoeken tekenden zich echter twee duidelijke oriëntaties af binnen de items die het meest en het minst belangrijk worden gevonden. In navolging van Halman (1991: 197) noemden we deze respectievelijk de affectieve oriëntatie en homogamie. Wat de eerste dimensie betreft stellen we vast dat ongeacht hun positie in het sociaal systeem, individuen heel veel belang hechten aan deze emotioneel-affectieve aspecten. Dit is een indicatie voor een collectieve relationele moraal. Dit bleek ook wanneer respondenten de drie belangrijkste succesfactoren dienden te selecteren. Door meer dan de helft van de onderzoeksgroep werden 'trouw', 'respect' en 'begrip' als de belangrijkste voorwaarden voor een 'goed huwelijk' aangegeven. Deze aspecten maken volgens de partners bijgevolg een belangrijk deel uit van de *raison d' être* van een huwelijk. Dit geldt nog meer voor vrouwen dan voor mannen. Homogeniteit daarentegen wordt als minder belangrijk ervaren en wordt beïnvloed door de socio-structurele kenmerken van de respondenten. Zoals we reeds verwachtten, hechten Vlamingen, praktiserenden, ouderen en vrouwen meer belang aan homogame factoren voor een geslaagd huwelijk. De vaststelling dat vooral de praktiserende Vlaming een homogam huwelijksdiscours aanhangt is een indicatie voor een maatschappelijke (Vlaamse) context waar de sociale hiërarchie ook doorwerkt op de huwelijksmarkt, of althans toch in het relationele vertoog.

De theorieën van Easterlin en van Guttentag en Secord blijken weinig verklaring te bieden voor wat individuen belangrijk vinden voor een succesvolle relatie. De sociale veranderingstheorie daarentegen is beter in staat het hedendaags huwelijksdiscours te begrijpen. Op het eerste zicht lijken de onderzoeksgegevens te getuigen van een relationele cultuur die veraf staat van de zogenaamde 'teloorgang van het gezin' die door onheilsprofeten wordt voorspeld. Er is sprake van een alom aanwezige consensus over het belang van emotioneel-affectieve elementen voor een goede relatie en ten tweede getuigt de feitelijke vormgeving van een vermogen om behoeften en wensen op elkaar af te stemmen.

Toch dient men heel wat voorzichtigheid aan de dag te leggen wat de interpretatie van deze bevindingen betreft. Het belang dat wordt gehecht aan de emotioneel-affectieve aspecten wekt enerzijds weinig verwondering. Anderzijds doen dergelijke hoge cijfers vermoeden dat we te maken hebben met sociale wenselijkheid. In het dominante huwelijksdiscours wordt immers verwacht dat individuen 'trouw', 'respect' en 'waarde-

ring' hoog in het huwelijksvaandel dragen. In deze studie werd ook enkel het verbaal gedrag nagegaan. We hebben dus niet gemeten hoe belangrijk Vlamingen en Walen de affectieve dimensie vinden maar wel hoe belangrijk dat ze zeggen dat ze het vinden. Gegeven de vaststelling dat individuen vandaag nog steeds streven naar intieme relaties mogen we allicht aannemen dat individuen respect, begrip en waardering belangrijke fundamenten vinden voor een succesvolle relatie. Minder waarschijnlijk is de eenduidige invulling van de begrippen. Wat bedoelt de respondent precies wanneer hij rapporteert dat trouw belangrijk is? Het concept 'trouw' kan voor een ouder iemand synoniem zijn voor de afwezigheid van buitenechtelijke relaties terwijl een jonger individu trouw misschien beschouwt als het communiceren van behoeften en verlangens. In extremis dus het aan elkaar vertellen dat men buitenechtelijke relaties heeft. Iedere respondent zal of kan afhankelijk van zijn specifieke positie in het sociaal systeem een andere invulling geven aan een zelfde begrip. Enkel op basis van kwalitatief onderzoek kan deze betekenisgeving verder worden verduidelijkt. Dus ondanks het gegeven dat ouderen bijvoorbeeld geen verschillen vertonen met de jongere generaties wat de affectieve dimensie betreft, kan er in de feitelijke realiteit veel meer aan de gang zijn dan de cijfers doen vermoeden. Dit geldt evenzeer voor de bevinding dat de Vlaamse individuen tussen 25 en 40 jaar het meest familiaal contact onderhouden. Wat bedoelt men met 'contact'? Gaat het om telefonisch of face-to-face contact? En hoe eng wordt het concept 'familie' geïnterpreteerd? Ook wat de rapportering over de feitelijke relatie betreft, weerspiegelen de resultaten ongetwijfeld een sociaal wenselijkheidseffect. Niet alleen de kwalitatieve maar ook de kwantitatieve beperkingen van de bevraging kunnen mogelijk een verklaring vormen voor de geringe spreiding. Omwille van het gering aantal indicatoren zowel wat de opvattingen als de feitelijke relatiebeschrijving betreft, dienen de resultaten met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden.

Ondanks deze kanttekeningen kan worden gesteld dat het kwaliteitsaspect van een relatie een dominant element is binnen het huwelijksdiscours. De cultureel- en structureel-homogene elementen daarentegen bekleden binnen datzelfde vertoog een minder vooraanstaande plaats. In dit opzicht heeft waardeonderzoek ook de potentie om een *selffulfilling prophecy* teweeg te brengen en als het ware te fungeren als een nieuwe vorm van sociale controle, met name de druk van de meerderheid. Als de meerderheid in een bepaalde richting denkt, willen anderen zich conformeren en bij die mening aansluiten (zie experimenten van Asch). Iedereen propageert vandaag dus 'kwaliteit' en niet 'homogeniteit' in zijn gezinsdiscours. Een eeuw geleden zou dit misschien anders geweest zijn. Desalniettemin dient de zogenaamde normvervaging rond het gezin en de oproep tot morele herwaardering in het licht van de onderzoeksresultaten genuanceerd te worden. De ontwikkeling van echtscheiding maakt duidelijk dat de aard van de huwelijksbinding vandaag veranderd is, en wel van onverbreekelijk naar voorwaardelijk. En dat voorwaardelijke blijkt, uit voorliggend maar ook uit ander onderzoek, betrekking te hebben op de kwalitatieve dimensie die zich niet langer in de schaduw van hiërarchische verhoudingen bevindt. Dit is ook de reden waarom de twee betrokken generaties geen verschillen vertonen op het vlak van de kwalitatieve dimensie, terwijl de oudste leeftijdsgroep toch hoger scoort op de homogamedimensie. Dus ondanks aanzienlijke veranderingen in de structuur en de cultuur van het gezinsleven, is er zeker ook sprake van continuïteit. Uiteindelijk streven de

meesten naar vaste relaties en twee derde realiseert dit ook. Daarenboven kan men zich moeilijk voorstellen dat huwendes vandaag hun verbintenis intentioneel 'onder voorbehoud' aangaan. De ontwikkeling en het accentueren van nieuwe normen mogen het instituut 'gezin' dan wel van karakter veranderd hebben, maar zeker niet van functie. Meer nog: heeft het gezin niet aan belang gewonnen? In het totale functiepakket van het gezin neemt de betekenis van de koesterende functie toe. Kooy (1967: 200) spreekt in dit verband van een 'dieptewinst van de gevoelsbetrekking'. Maar toegegeven: dit voordeel is tegelijkertijd een nadeel. Het gezinsinstituut is meer kwetsbaar geworden aangezien het uitblijven van het gewenste affectieve contact snel kan omslaan in desillusie en ontgoocheling.

VOETNOTEN

- (1) De auteur bedankt de medewerkers van de Panelstudie van Belgische Huishoudens voor het ter beschikking stellen van de gegevens. Wie meer informatie over de panelstudie wenst, kan steeds terecht op volgende URL <http://psbh-www.uia.ac.be/psbh/>. Daarnaast gaat ook een woord van dank uit naar de studenten van de tweede licentie Sociologie van Gezin, Bevolking en Gezondheidszorg (academiejaar 1998-1999) en naar alle collega's die in de eindfase een kritische blik wierpen op de tekst en hierdoor constructief tot het artikel bijdroegen.
- (2) De verweduwdes werden verwijderd omwille van hun gering aantal.
- (3) Het is echter niet mogelijk om binnen het bestek van dit cross-sectioneel onderzoek een verschuiving in waarden en de aanwezigheid van levensloop- of generatie-effecten te achterhalen. Wel kan worden nagegaan of en in welke mate de relationele oriëntaties van de jongere en de oudere generaties van elkaar verschillen in het huidig socio-cultureel klimaat.

-
- (4) In 1990 bedroeg het aandeel gehuwde mannen in Wallonië 50% en in Vlaanderen 53%. Voor vrouwen was dit respectievelijk 47% en 52%. Het aandeel eenoudergezinnen t.o.v. gezinnen met kinderen bedroeg in 1981 in het Vlaamse gewest 7.9%, in het Waalse 11.1%. In 1991 ontbonden per 100.000 inwoners in Vlaanderen 188 individuen hun huwelijk, in Wallonië waren dit er 222.
 - (5) Aan de hand van een screeplot worden de eigenwaarden van elke factor geplot en wordt gezocht naar een knik in de figuur tussen factoren met relatief grote eigenwaarden en deze met kleinere eigenwaarden. Het aantal factoren wordt weergegeven op de horizontale as, de eigenwaarden op de verticale as.
 - (6) De reden waarom beide factoren meer dan 100% van de variantie verklaren dient gezocht te worden in de niet-accurate schatting van de communaliteiten. In theorie zouden de eerste twee factoren exact 100% van de variantie moeten verklaren en zouden de overige factoren 0% verklaren. Dit is trouwens een verklaring voor de vaststelling dat bepaalde factoren negatieve eigenwaarden hebben. Aangezien de cumulatieve proportie 1.0 moet zijn is het mathematisch gezien noodzakelijk om bij het overschrijden van de 100%, negatieve waarden toe te kennen aan de overige factoren.
 - (7) Respondenten met meer dan één ontbrekend antwoord op de items van beide schalen werden verwijderd. Wanneer één antwoord ontbrak werd het gemiddelde van de andere items ingevuld.
 - (8) Het bepalen van cohorte- en/of periode-effecten is wel een moeilijke zaak aangezien slechts twee metingen met een interval van tien jaar beschikbaar zijn. Het betreft dus nog voorlopige conclusies.

BIBLIOGRAFIE

- BECKER, H. (1992), *Generaties en hun kansen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- BERGER, P.L. (1967), *The social reality of religion*. London: Faber & Faber.
- BORSCHIED, P. (1986), 'Romantic love or material interest: choosing partners in nineteenth century Germany', *Journal of Family History*, 11(2): 157-168.
- DECOSTER, K., T. JACOBS, R. MARIJNISSEN, E. SPELTINCX & H. VANDEN BERGH (1998), *Methodebericht golf 4 - 1995*. Antwerpen: Steunpunt Gezinsdemografisch Panel, Universiteit Antwerpen.
- DE SWAAN, A. (1979), 'Uitgaansbeperking en uitgaansangst. Over de verschuiving van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding', pp 81-115 in: DE SWAAN, A., *De mens is de mens een zorg. Opstellen 1971-1981*. Amsterdam: Meulenhoff.
- DOBBELAERE, K. (1988), *Het 'Volk-Gods' de mist in? Over de kerk in België*. Leuven: Acco.
- EASTERLIN, R. (1976), 'The conflict between aspirations and resources', *Population and Development Review*, 2, 417-425.
- EASTERLIN, R. (1978), 'What will 1984 be like? Socioeconomic implications of recent twists in age structure', *Demography*, 15(4), 397-421.

-
- ELCHARDUS, M., K. DESCHOUWER, K. PELLERIAUX & P. STOUTHUYSEN (1993), 'Hoe negatief kan vrijheid zijn? Ongeloof, vrijzinnigheid en populistische ontvoogding', pp. 227-239 in: SWYNGEDOUW, M., J. BILLIET, A. CARTON & R. BEERTEN (red.), *Kiezen is verliezen. Onderzoek naar de politieke opvattingen van Vlamingen*. Leuven: Acco.
- ESPENSHADE, T. (1985), 'Marriage trends in America: estimates, implications and underlying causes', *Population and Development Review*, 12(2), 193-245.
- GUTTENTAG, M. & P. SECORD (1983), *Too many women? The sex ratio question*. Beverly Hills: Sage Publications.
- HALMAN, L. (1991), *Waarden in de westerse wereld. Een internationale exploratie van de waarden in de westerse samenleving*. Tilburg: Tilburg University Press.
- HARDING, S., D. PHILIPS & M. FOGARTY (1986), *Contrasting values in Western Europe. Unity, diversity and change*. London: Mc Millan Press Ltd.
- INGLEHART, R. (1977), *The silent revolution: changing values and political styles among western publics*. Princeton: Princeton University Press.
- INGLEHART, R. (1990), *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton: Princeton University Press.
- KALMA, A. & R. VAN HEZEWIJK (1997), 'De relatie tussen de seksen: een evolutionair-psychologisch perspectief', *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie en haar Grensgebieden*, 52(2), 67-83.
- KERKHOF, J. (1998), *De Europeanen en hun waarden. Wat wij denken en voelen*. Leuven: Davidsfonds.
- KERKHOF, J., K. DOBBELARE, L. VOYÉ & B. BAWIN-LEGROS (1992), *De versnelde ommekeer. De waarden van Vlamingen, Walen en Brusselaars in de jaren negentig*. Tiel: Lannoo.
- KOOP, G. A. (1967), *Het modern-westers gezin: een inleidende gezinssociologische beschouwing*. Hilversum: Paul Brand.
- LAERMANS, R. (1993), 'Meer individuele mogelijkheden, minder sociale dwang? Enkele cultuursociologische kanttekeningen bij het naoorlogse individualiseringsproces', pp. 137-151 in: DUMON, W. (et al.), *Scenario's voor de toekomst: feestbundel naar aanleiding van honderd jaar sociale wetenschappen aan de K.U.Leuven*. Leuven: Acco.
- LESTHAEGHE, R. (1987), 'Gezinsvorming en -ontbinding: de twee transities', *Tijdschrift voor Sociologie*, 8(2), 9-33.
- LESTHAEGHE, R. & D. MEEKERS (1987), 'Demografische verschuivingen in de evolutie van waardenpatronen in de Europese Gemeenschap', *Tijdschrift voor Sociologie*, 8(2/3), 131-200.
- LESTHAEGHE, R. & G. MOORS (1992), 'De gezinsrelaties: de ontwikkeling en stabilisatie van patronen', pp. 19-68 in: KERKHOF, J., K. DOBBELARE, L. VOYÉ & B. BAWIN-LEGROS (1992), *De versnelde ommekeer. De waarden van Vlamingen, Walen en Brusselaars in de jaren negentig*. Tiel: Lannoo.

-
- LESTHAEGHE, R. & J. SURKYN (1988), 'Cultural dynamics and economic theories of fertility change', *Population and Development Review*, 14(1), 1-45.
- MATTHIJS, K. (1986), *Hertrouw in België. Een sociaal-demografisch profiel van recente ontwikkelingen*. Leuven: Sociologisch onderzoeksinstituut. Departement Sociologie.
- MATTHIJS, K. (1988), *Belgoscopie: De Belgen, de Vlamingen en de Walen: wie ze zijn, waar ze wonen en hoe ze leven*. Tielt: Lannoo.
- MATTHIJS, K. (1994a), *Statistisch zakboek van België*. Brussel: Lannoo.
- MATTHIJS, K. (1994b), *Achterwaarts de toekomst in: het zekerheidssyndroom in de sociale wetenschappen*. Leuven: Garant.
- MATTHIJS, K. (1998), *Sociologie*. Leuven: Acco.
- MATTHIJS, K. & A. VAN DEN TROOST (1998), The perception of private lifeforms. An empirical survey of Louvain students, pp. 111-133 in: MATTHIJS, K. (ed.) & A. VAN DEN TROOST, *The family. Contemporary perspectives and challenges*. Leuven: Leuven University Press.
- POPENOE, D. (1993), 'American family decline, 1960-1990: a review and appraisal', *Journal of Marriage and the Family*, 55(3), 527-555.
- RUBIN, L. (1983), *Intieme vreemden*. Baarn: Ambo Wagenaar, S. (vert.).
- SHORTER, E. (1975), *The making of the modern family*. New York: Basic Books.
- VAN DEN BRANDE, A. (1993), 'Machtslogica's, waardenoriëntatie en kiesgedrag. Een poging tot sociologische verklaring', pp. 227-39 in: SWYNGEDOUW, M., J. BILLIET, A. CARTON & R. BEERTEN (red.), *Kiezen is verliezen. Onderzoek naar de politieke opvattingen van Vlamingen*. Leuven: Acco.
- VAN DEN ELZEN, A. (1996), 'Gezinsoriëntaties in de westerse wereld: een benadering met latente klasse-analyse', *Tijdschrift voor Sociologie*, 17(1), 29-49.
- VAN DER AVORT, A.J. (1987), *De gulzige vrij-blijvendheid van expliciete relaties*. Tilburg: Tilburg University Press.

